Osmanlı Döneminde Kıbrıs Saray Vergisi

Güven DİNÇ*

Giriş

Farsça kökenli bir kelime olan Saray, hükümdarların ikamet ettikleri büyük ve gösterişli yapılara verilen isimdir. Batı dillerinde "*palace*", "*court*" gibi isimlerle adlandırılan saray, ileri gelen devlet adamlarının, çeşitli devlet kurumlarının binalarını, özellikle hükümet konaklarını tanımlamak için de kullanılmıştır.[1] Osmanlı Devleti'nde padişahlar II. Mehmet döneminden II. Abdülhamit dönemine kadar Topkapı Sarayı'nda ikamet etmişlerdir. İstanbul'da veya taşrada ileri gelen devlet adamlarının ikamet ettikleri konakları veya idare merkezlerini tanımlamak için de saray tabiri kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde Kıbrıs valileri Lefkoşa'da Venediklilerden kalma ve eski Kıbrıs krallarının oturdukları sarayı kullanmışlardır. Bu çalışmanın konusunu da Kıbrıs valilerinin oturduğu ve ada işlerini idare ettikleri Muhassıl Sarayı, Mütesellim Sarayı, Vali Sarayı gibi adlarla anılan yapının tefrişat, döşeme (mobilya), tamirat vb. masrafları için alınan vergi ve bu verginin Kıbrıs halkına yüklediği zorluklar ile kaldırılma serüveni teşkil etmektedir.

Kıbrıs Saray Vergisi Osmanlı arşiv belgelerinde "*Resm-i Saray*", "*Saray Tamiri*", "*Döşeme Akçesi*" gibi adlarla geçmektedir. Bu vergi Kıbrıs tarihinde daha öncesinde yeterince bilinen ve gün yüzünde olan bir vergi değildir. Dolayısıyla bir dönem Kıbrıs halkından alınmış olan bu verginin hüviyetinin bilinmesi Kıbrıs tarihinin idarî, ekonomik ve toplumsal tarihinin aydınlatılmasında katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada belgelerde belirtildiği şekillerde geçen vergi "*Kıbrıs Saray Vergisi*" olarak tanımlanmıştır.

Kıbrıs Saray Vergisi ve özelliklerine geçmeden önce Kıbrıs Sarayı nedir, bu vergi nereden kaynaklanmaktadır, hukukî dayanakları var mıdır konularının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Kıbrıs,1571 yılında Türk yönetimi altına girdikten kısa bir süre sonra ada 308 yıl boyunca beylerbeyi, paşa, mütesellim, müsellim, müsellim, muhassıl, mutasarrıf denilen görevlilerce yönetilmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta ilk fetih döneminden itibaren adada İstanbul'da bulunan merkez düzenin bir çeşit minyatürü teşkil edilmiş, beylerbeyine bağlı çalışan bir dizi hizmetli ve görevli yer almıştır. Ayrıca vali sarayında belirli zamanlarda merkezdeki Divan-ı Hümayun'un bir küçük modeli sayılan Eyalet Divanı kurulmuş ve yerel sorunlar burada karara bağlanmıştır.[2]

Ada yönetimine atanan valiler Lefkoşa'da bulunan Muhassıl Sarayı olarak adlandırılan eski Kıbrıs krallarının oturduğu sarayda ikamet etmişler ve adanın yönetimini buradan yürütmüşlerdir. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi pragmatik ve

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

geleneksel biçimde Lefkoşa'da idare için yeni binalar yapımına gitmeyerek özellikle adanın merkez yönetimi için Venediklerden kalan eski Kıbrıs krallarının kullandıkları sarayı bu amaçla tahsis etmiştir. Ancak Venediklerden devralınan konak Türk örf-âdet ve geleneklerine göre tefriş edilmiş ve kullanılmıştır. Bu anlamda ilk dönemden itibaren Kıbrıs Sarayı ile ilgili yapılan tüm harcamalar defterlere kaydedilmiş ve İstanbul'a bildirilmiştir.[3]

Lefkoşa'da Luzinyan döneminden itibaren kullanılan saray, Venedik döneminde "*Palazzo del Governo*" (Vali Sarayı) adı verilen Ortaçağ yapısı olup, İbrahim Paşa mahallesinde bulunmaktaydı. Bu mahalle belgelerde bazen İbrahim Paşa Mahallesi bazen de Saray Önü Mahallesi olarak geçmektedir.

Kıbrıs'ta 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan iç isyanlar, ekonomik sıkıntılar Muhassıl Sarayı'nın bakımsız kalmasına ve zamanla tahrip olmasına ve talan edilmesine yol açmıştır.[4] Kıbrıs Muhassıl Sarayı ayrıca 1764 yılında Kıbrıs tarihine "*Çil Osman Ağa Vakası*"[5] olarak geçen isyan girişimi sırasında ciddi zarar görmüştür. İsyan sırasında Muhassıl Osman Ağa öldürülüp hazinesi yağma edilirken sarayın bazı bölümleri yanmıştır. Bu olay Yemliha Efendi'nin müvellâ ve Topçubaşı Sarı Mustafa Ağa'nın mübaşir olarak Kıbrıs'a gönderilmesinden sonra son bulmuş[6] ve akabinde sarayın yanan bölümleri restore edilmiştir.

Kıbrıs Muhassıl Sarayı 19. yüzyıl başlarında seyyahların belirttiğine göre, çok fazla değişikliğe uğradığından orijinal görünüşünden oldukça uzaktı. Ancak saray olarak adlandırılan konağın kapısının üzerindeki koyuca kazınmış Venedik arması arslan figürü varlığını hala korumaktaydı.[7]

Muhassıl sarayının üstünde bulunan mescid-i şerif eskiden beri harap olduğundan 1802 yılında tamir ettirilmiş ve buraya Lefkoşalı Mollazade Esseyyid Hüseyin b. Mehmet Halife imam olarak görevlendirilmiştir.[8]

Kıbrıs Muhassıl Sarayı'nın önemli oranda zarar görmesine ve orijinal görünüşünden çıkmasına sebep olan olaylardan biri de 1831 yılında çıkan yangındır. 1831 yazında (1247 başları) sarayın bir kaza eseri çıktığı tespit edilen yangınla harem dairesinin tamamı yanarken diğer kısımları da zarar görmüştür.[9] Akabinde zarar gören yerleri tamir edilmiştir.[10]

Muhassıl Sarayı 1878'de ada yönetiminin İngiltere eline geçmesiyle birlikte yine resmî hizmet veren bir bina olarak kullanılmaya devam etmiştir. Fakat 1894 yılında yapının büyük kısmı yıkılmış, geriye kalanları ise 1904'te, binanın zayıf ve harap olduğu gerekçesiyle İngiliz yönetimi tarafından tamamıyla yıkılarak yerine Lefkoşa Mahkeme binaları inşa edilmiştir.[11] Bölgeye günümüzde Atatürk Meydanı adı verilmişse de halk arasında Osmanlı döneminden kalma bir tabirle Saray Önü denilmektedir.

Osmanlılarda Vergi

Kamu hizmetlerini karşılamak amacıyla, kişilerden ve kuruluşlardan kanun yoluyla toplanan paralara vergi denilmektedir. Osmanlı Devleti'nde vergi *âdet*",

"*teklif*" çoğul biçimiyle "*tekâlif*", "*resm*" çoğul biçimiyle "*rüsum*", "*bac*" gibi genel; "*gümrük*", "*mizan*", "*kapan*" gibi ilgili özel adlarla tanımlanmış ve nitelendirilmiştir.

İslâm devletlerinde vergiler genel olarak "*tekâlîf-i şer'iyye*" ve "*tekâlîf-i fevkalâde*" diye ikiye ayrılmaktadır. Şer'î hükümlere dayanan ve ayrıntıları fıkıh kitaplarında yazılı bulunan tekâlîfe "*tekâlîf-i şer'iyye*", bunların dışında kalan ve devlet tarafından halka yüklenen vergilere tekâlîf-i fevkalâde denilmektedir. Fevkalâde vergiler de "*tekâlîf-i örfiyye*" ve "*tekâlîf-i şâkka*"[12] olarak iki kısımdır. Tekâlîf-i örfiyye, örfe dayanan ve genellikle savaş gibi ihtiyaçlarda tahsil edilen vergilerdir. Tekâlîf-i örfiyyeye şeriatın cevaz verdiği genellikle kabul edilmiştir. Çünkü bu tür vergilerde hakkaniyet ve adalet olduğu var sayılır. Tekâlîf-i şâkka ise ağır vergiler olup haklarında şer'î cevaz bulunmayan ve genellikle haksız kabul edilen yükümlülüklerdir.[13]

Tekâlif ise sözlükte "*yükümlülük*" anlamına gelen teklîf kelimesinin çoğulu olup, devletin talebini ifade etmek için belgelerde "*tekâlîf-i emîriyye*" şeklinde de geçmektedir. Toprak, hayvan mahsulleriyle arazi, bina vb. üzerinden alınan vergiler tekâlîf-i emîriyyeden sayılmaktadır.

Kıbrıs Saray Vergisi

Osmanlı Devleti'nde merkez saray ve diğer hükümet dairelerinin giderleri Tanzimat öncesi dönemde merkez hazine yerine genellikle vilayetlere taksim edilen vergilerle karşılanmıştır. Bu tür giderlerin defterleri yeni atanan valilere veya sancakbeylerine görev bölgelerine giderken veya sonradan verilir ve taksim işinde genel bir kaide gözetilmezdi. Amaç paranın nereden gelebilmesi mümkün ise veya hangi vali daha müsait ise defteri, ona gönderilmesiydi. Aynı şekilde vilayetlerde ve sancaklarda üst düzey yöneticilerin hem ikamet ettikleri hem de idarî ofis olarak kullandıkları binaların çeşitli bakım giderleri de benzer bir usulle hazine tarafından karşılanmamış, masraflar bu iş için konulan vergilerle karşılanmıştır.[14] Dolayısıyla bu verginin hukukî yönden örfî vergiler içerisinde "*tekâlif-i şakka*" kategorisi içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu vergi bazen harcamadan önce tahmini olarak bazen de harcamadan sonra tahakkuk eden gidere göre getirilirdi.[15]

Benzer bir usul ve uygulama Kıbrıs adasında da yerleşmiştir. Kıbrıs'ta Muhassıl Sarayı'nın bakım, onarım, döşeme vb. ihtiyaçlarının giderilmesi için halka "*saray vergisi*" adıyla bir vergi konulmuştur. Bu verginin ilk olarak ne zaman alınmaya başlandığı tespit edilemese de Kıbrıs'ın ilk fethedildiği dönemden itibaren yerleştiği tahmin edilebilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Kıbrıs valileri Venediklilerden kalma eski Kıbrıs krallarının oturduğu sarayda ikamet etmişler ve adanın işlerini buradan yürütmüşlerdir. Venediklerden devralınan konak da Türk örf adet ve geleneklerine göre tefriş edilmiş ve kullanılmıştır. Kıbrıs Muhassıl Sarayı oldukça eski olduğundan sık sık döşemelerinin, mefruşatının yenilenmesi ve

tamiratı gerektiğinden yeniliklere gidilmiştir. Bunlardan birinde 1598-1599 yılı Kıbrıs bütçesinde sarayın tamir ve mefruşatı için 840 akçe harcama yapıldığı tespit edilmiştir.[16]

Sık sık yenilenme ihtiyacı duyulan Muhassıl Sarayı'nın bakım giderleri için ilk dönemlerden itibaren bir vergi konularak masraflar buradan karşılanmıştır. Ancak belgelerin gösterdiği üzere bu vergi ihtiyaç duyulan zamanlarda alınan diğer vergiler gibi sürekli ve kalıcı hale gelmiştir. Örneğin 1699 yılı ortalarında (Muharrem 1111) Kıbrıs'a gelen yeni vali İsmail Paşa Lefkoşa mahkemesinde Kıbrıs bedel-i nüzulü için ileri gelenlerle toplanıldığında, âdet-i kadime üzere toplanılagelen vali maişeti, kethüdaya hizmetli ücreti, harc-ı mahkeme, tercümaniye, sarrafiye vergileri yanında "*vâlî-i müşârunileyh cezîreye teşrîf buyurduklarında âdet-i kadîme üzre döşemeleri içün harc olunan bin üç yüz elli guruş*" da belirlenmiştir. Bu ifade saray vergisinin Kıbrıs adasında öteden beri alınmakta olan bir vergi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu toplantıda Kıbrıs Saray Vergisi için eskiden beri bin 1350 kuruş alınageldiği de görülmektedir. Nitekim aynı toplantıda Kıbrıs ahalisi belirtilen vergiler için tespit edilen parayı vermeye razı olduklarını dile getirmişlerdir.[17]

1704 yılında ise Kıbrıs saray vergisinin kaldırıldığı duyurulmuştur. Bu dönemde 1703 yılından itibaren Kıbrıs adası sadrazamlara has olarak verilmekte ve sadrazamın görevlendirdiği bir muhassıl tarafından yönetilmekteydi. Muhassılların temel görevi adanın idaresi ve huzursuzluğun temel kaynağı olan vergilendirme usulünü düzene sokmaktı.[18] Bu yüzden muhassıllara Kıbrıs'ta ağaların yarattığı kargaşa ortamını kaldırılması için geniş yetkiler verilmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs Saray Vergisi'nin kaldırılmasıyla ağaların vergi toplamada sebep oldukları rekabet ve problemlerin ortadan kalkması ve ada halkının refaha kavuşması hedeflenmiştir.[19]

Bu tarihte Kıbrıs halkı Muhassıl Ömer Ağa'ya verdikleri dilekçeler ile üzerlerinde büyük bir baskı olarak gördükleri bu verginin kaldırılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Muhassıl Ömer Ağa da halkın dile getirdiği durumu tespit ederek saray tamiri, döşeme vergisi adlarıyla anılan vergilerin halka yüklediği zorlukları görmüş ve kaldırılması gerektiğini sadrazama bildirmiştir. Öte yandan 1703 yılından itibaren Kıbrıs hassını alan sadrazamlar kendi üzerlerinde bulunan bu gelir kaynağının zarar görmesini de engellemek istemişlerdir. Dolayısıyla bu vergiler halka baskı aracı olarak da görüldüğünden kaldırılmıştır.[20]

Kıbrıs Saray Vergisi'nin kaldırılmasından kısa bir süre sonra tekrar ikame edildiği görülmektedir. Nitekim kaldırılan diğer vergilerle birlikte has gelirlerinde düşüş gözlemlenmesiyle Saray Vergisi tekrar ikame edilmiş ve verginin kaldırıldığına dair verilen emir geçersiz sayılmıştır. Böylece Saray Vergisi alınmaya devam edilmiştir.[21]

Ayrıca Nisan 1709 tarihinde Kıbrıs'a muhassıl atanan Yusuf Paşa adına vekili bulunan Musa Ağa ile Kıbrıs gayrimüslim cemaat temsilcileriyle yaptığı toplantıda gayrimüslim cemaatin ödemekle mükellef olduğu vergiler belirlenmiş

ve taahhüt edilmiştir. Bu toplantıda gayrimüslim cemaat temsilcileri, Yusuf Paşa'nın başka bir yerden gelirleri olmadığını açıklayarak kendisine bir gelir sağlanması amacıyla toplanacak vergiler sayılmıştır. Alınacak vergilerin toplamı 24 bin kuruş iken bunlar içerisinde sayılan Saray Vergisi için 2.800 kuruş alınacağı belirtilmiş ve Kıbrıs gayrimüslim cemaati de diğerleriyle birlikte bu vergiyi ödeyeceğine dair taahhüt vermiştir.[22] Dolayısıyla 1703 yılında Kıbrıs Saray Vergisi'nin kaldırıldığına dair alınan karar kendiliğinden hükümsüz duruma düşmüştür.

Kasım 1709 tarihinde ise Kıbrıs valilerinin ikametine mahsus sarayın tamiri için daha önce kendisine geri ödenmek şartıyla Mimarbaşı Kostandi v. Yorgi'den 200 kuruş para alınmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere Kıbrıs Sarayı'nın bakım giderleri reayanın taahhüdü altındaydı. Dolayısıyla bu paranın ödenmesi de reaya tarafından yapılmalıydı. Bu amaçla daha önceden vali maiyetlerine konak olarak tahsis edilen Lefkoşa'da Abdi Çavuş mahallesinde bulunan 5 bab üst ve 6 bab alt hane ile köşk ve avluyu kapsayan ev oturulacak durumda olmadığından Mimarbaşı Kostandi v. Yorgi'den Kıbrıs muhassıl sarayının tamir ve döşeme masrafları için alınan ve ödenemeyen borca karşılık olarak Mütesellim Ahmet Ağa'nın da izin vermesiyle satışa çıkarılmış ve Mimarbaşı Kostandi v. Yorgi'ye 200 kuruş karşılığında satılmıştır. Böylece bir nevi Kıbrıs muhassıl sarayının tamir ve döşeme masrafları için alınan ve ödenemeyen borca karşılık olarak ev Mimarbaşı'na verilmiştir.[23]

1742 yılında Kıbrıs reayası kıtlık ve çekirge istilaları sebebiyle ekonomik açıdan sıkıntı çektiklerini belirterek üzerlerine düşen vergileri ödemekte güçlük çektiklerini, bir de bunun üzerine saray vergisi gibi "*mutâlebât-ı bid'at*" ile sıkıntılarının daha da arttığından şikâyet ederek kaldırılmasını talep etmişlerdir. Reayanın bu isteği Padişah tarafından uygun görülerek bundan sonra saray vergisinin alınması yasaklanmıştır.[24]

Aslında bu vergilerin alınmamasına dair daha önceden emirler de gönderilmiş olmasına rağmen bu dönemde kaldırılamadığı görülmektedir. Zira Kıbrıs adası bu dönemde sık sık idarî değişikliklere uğramaktaydı. Kıbrıs'ın bu şekilde veziriazam hassı hüviyetinde idaresi uzun soluklu olmadı. 1738 yılında Padişah I. Mahmut'un adayı sadrazamı İbrahim Paşa ile evlenen kızına çeyiz olarak vermesiyle bu uygulamaya son verilmiştir. 1746 yılında ise üç tuğlu vezirlerden Mir-i Ahur Abdullah Paşa'nın Vali atanmasıyla ada yeniden merkeze bağlı paşalık statüsüne yükseltilmiştir. Böylece Kıbrıs, sadrazam hassı olmaktan çıkarak bağımsız bir eyalet statüsünde muhassıl olarak adlandırılan 3 tuğlu bir vezir tarafından idare olunmaya başlanmıştır.[25] Kısa süreli olan bu düzende adada görev yapan en önemli vezir hiç kuşkusuz Ebubekir Paşa'dır.[26] Ebubekir Paşa, adanın XVIII. yüzyıldaki kötü gidişatında, 1747 yılında başladığı ve bir yıla yakın kısa görev süresinde sergilediği icraatlarla Türk ve Rum bütün halkın sevgisini kazanmayı başarmıştı.[27]

1748 yılında ise Kıbrıs adası tekrar sadrazam hassı olarak değerlendirilmiş ve sadrazam Abdullah Paşa'nın hasları arasına dâhil edilmiştir. Abdullah Paşa da mütesellim olarak Süleyman Bey'i atamıştır. Yapılan bu idarî değişiklikler ve atamalardaki gaye adanın "*ziyâde mâmûr ve âbâdan*" olması idi. Ayrıca belgelerde belirtildiği üzere Kıbrıs halkı kendi işleriyle meşgul ve gelirleri yasal olarak vermeleri gereken vergilere ancak yeterli iken bir de yeni vergiler konulması ada halkına kötülük yapmak anlamına gelmekteydi. Bu sebeple yapılan idarî değişiklikle bu durumun düzeltilmesi amaçlanmıştır. Kıbrıs halkının refahını daha iyi seviyelere getirebilmek amacıyla Kıbrıs mütesellimi, Lefkoşa kadısı, ada naibleri ve ileri gelenlere hitaben gönderilen bir fermanla Kıbrıs halkı üzerindeki tekâlifin bir miktarı azaltılmıştır. Bu kapsamda Kıbrıs halkından öteden beri alınmakta olan "*Saray Döşemesi*" adıyla anılan verginin kaldırıldığı duyurulmuştur.[28]

Kıbrıs Muhassıl Sarayının durumu, saraya gelen misafirlerin karşılanma usulleri seyyahların anılarında anlatılırken[29], çok az kişi sarayın tamir, tefrişat vb. giderleri için alınan vergiden bahsetmiştir. Bunlardan biri İngiliz Alexander Drummon'dur. 1751-1758 yıllarında Halep ve Kıbrıs konsolosluklarını da yürüten Drummond, Kıbrıs'ta kaldığı süre içinde adada toplanan vergiler ve bunların kişi başına düşen miktarları hakkında bilgiler verirken, Kıbrıs Muhassıl Sarayı ve bu sarayın döşeme masrafları için toplanan vergiden bahsetmekte, ancak ne kadar vergi alındığına dair bir bilgi vermemektedir.[30]

1762 yazında ise Kıbrıs adasında iki yıldır görülmekte olan veba hastalığından ötürü ahali ve reayanın üçte biri ya ölmüş ya da adadan kaçmak durumunda kalmıştır. Sayıca azalan Kıbrıs halkının muhassıllara ödeyecekleri vergi miktarı bu durumda aynı kalınca kişi başına ödenecek oran doğal olarak artmış, bu ise halkın iyice perişan olmasına sebep olmuştur. Öte yandan muhassıllar gelirlerini arttırmak amacıyla gayrimüslimler üzerine aylık, keşiş akçesi adıyla vergiler getirirken, daha önceden kaldırılmış olsa da bütün ada halkına 3-4 yıldır yeniden tahsis edilen "*döşeme vergisi*"ni almaya başlamıştır. Kıbrıs halkı diğer vergilerle birlikte bu verginin de kaldırılması talebiyle şikâyette bulunmuş ve Rumeli Kazaskeri huzurunda Kıbrıs'tan gelen 20 kişinin temsiliyle bir mahkeme düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda verilen hüccet-i şer'iyyeye göre Kıbrıs reayası ve ahalisinin vermekle yükümlü olduğu vergiler tespit edilmiştir. Buna göre daha 16.526 kuruş maişet akçesi has gelirlerinden kaldırılırken 10 bin reaya 7,5 kuruş bedel-i nüzul ve 7,5 kuruş maişet ve toplam 15 kuruştan yıllık toplam 150 bin kuruş ve cizye için her biri yıllık 5,5 kuruşu muhassıllara ödemeyi; muhassıl da bu vergiler dışında herhangi bir vergi talep etmeyeceğini taahhüt etmiştir.[31] Dolayısıyla Kıbrıs muhassıllarının son birkaç yıldır tekrar almaya başladıkları saray vergisinin toplanması men edilmiştir.

Ne var ki bu verginin alınmasına sonraki dönemlerde devam edilmiştir. Örneğin Girne kazasının Lapta köyü 1746 yılından itibaren tamamıyla serbest, muaf ve müsellem Haremeyni'ş-Şerîfeyn Evkâfı'ndan olduğundan bunlardan

fermanlarla talep edilen vergiler dışında herhangi bir vergi alınmaması gerekmekteydi. Ancak Kıbrıs valileri 1772-1773 (1186)[32], 1784-1785 (1199)[33], 1816-1817 (1232)[34] ve 1828-1829 (1244)[35] yıllarında avârız, nüzül, maîşet, yasakçı, dîde-bân vergileri yanında üçer kuruş *döşeme akçesi* adıyla vergi talep etmişlerdir. Bu durum Lapta halkınca Padişaha şikâyet edildiğinde her defasında kanun ve defterlere göre ödemeleri gereken vergileri vakfa teslim ettiklerinde kendilerinden herhangi bir ad altında başka vergi talep edilmemesi gerektiğine dair ferman çıkarılmış ve Saray Vergisi'nin Lapta köyünden alınamayacağı belirtilmiştir.

Ayrıca 1799 yılında Kıbrıs ahali ve reayası padişaha arzuhal sunarak kanunen ödemeleri gereken mal-ı esham, zecriye ve padişah fermanı ile yükümlü oldukları vergileri vakit ve zamanında ödemelerine rağmen daha önceden yasaklanmış olan çok sayıda vergi alındığı[36] ve bunlar arasında saray tamiri ve döşeme akçesinin de talep edildiği belirtilmiştir. Kıbrıs halkı kanunsuz olarak talep edilen bu vergilerin perişaniyetlerine sebep olduğunu açıklayarak yasaklanması talebinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine kanunen ödemeleri gereken vergileri memurlara teslim ettikten sonra daha önceden fermanlarla yasaklanmış olan vergilerin talep edilmemesi gerektiği açıklanmıştır.[37]

Kıbrıs'ta 1804 yılında meydana gelen isyan hareketi ve sonrasında Yorgaki'nin adaya dönüşü, akabinde tekrar İstanbul'a çağrılması ve idam olunmasıyla oluşan kaos Kıbrıs halkını, özellikle gayrimüslim cemaati derinden etkilemiştir. 1804 isyanı ve yaşanan ekonomik sıkıntılar Kıbrıs ahali ve reâyâsının perişan olmasına, birçok kişinin aileleriyle birlikte Anadolu tarafına geçerek buralarda yerleşmeye başlamasına neden olmuştur. Böyle bir gidişatın Osmanlı toplum ve toprak düzenine aykırı olması nedeniyle göçüp giden kişiler o yerlerin vergi defterlerine kaydedilmişse müdahale olunmaması, fakat vergi defterlerine kaydedilmişse derhal eski yurtlarına gönderilmeleri emrolunarak adadan ayrılanların geri gelmeleri amaçlanmıştır. Bu aşamada reaya vergilerinin Kıbrıs piskoposları marifetiyle tahsil olunması ve saray vergisi de dâhil olmak üzere fermanlarla yasaklanmış olan vergilerin alınmasından kesinlikle kaçınılması gerektiği emredilmiştir.[38]

Aynı ferman cülûs sebebiyle yenilenmesi gerektiğinden Padişah IV. Mustafa'nın tahta çıktığı dönemde ve bazı mübaşirlerin yasaklı vergileri talep etmeleri nedeniyle tekrar gündeme gelmiş ve Kıbrıs halkının isteği üzerine ferman Temmuz 1807'de yenilenmiştir.[39] Ancak bu durum Kıbrıs Saray Vergisi'nin alınmasına devam edilmesini engelleyememiştir.

Ekim 1807'de Kıbrıs ahali ve reayası Kıbrıs muhassıllarının birkaç yıldır her ay üç-dört defa kazalara buyuruldu yayımlayarak her kazadan 3-4 bin kuruş, muhassıl konağı mefruşatı adıyla her yıl 15 bin kuruş alarak boş yere harcadıklarını ve bu durumun halkın refahının bozulmasına ve perişanlıklarına sebep olduğunu açıklamışlardır. Bu kapsamda ada yönetimine atanan muhassıllara ödenen bu paralar dolayısıyla 2 bin keselik borca girdiklerini

açıklayarak kanunlara aykırı olarak toplanan bu paraları ödeme imkânlarının olmadığını dile getirmişler ve kendilerinden talep edilmesinin önüne geçilmesini istemişlerdir. Kıbrıs halkı ayrıca 1808 yılı için ödemeleri gereken vergilerden aflarını talep etmişlerse de hazinenin şiddetle paraya ihtiyacı olduğu belirtilerek bu isteğin reddi, fakat 96.923 kuruşluk faizin yarısının affedildiği duyurulmuştur.[40]

Benzer bir durum 1812 yılında da konu olmuş ve aynı şekilde daha önceki yıllarda fermanlar ile yasaklanmış Saray Vergisi'nin alınmasının men edildiği bir kez daha duyurulmuştur.[41]

1831 yazında Kıbrıs Muhassıl Konağı, kaza eseri harem dairesinde çıkan bir yangınla şiddetli zarar gördüğünde binanın inşa ve tamir edilmesi için ferman çıkarılmıştır.[42] Fermana göre konak valilerin ikametine yeterli olup bu durumda tamirat sırasında konağın eski büyüklüğüne bakılmayarak geniş tutulmaması, masrafın da halka az etki edecek biçimde yapılması, toplanacak vergide ise nüfus oranlarına göre 1/3'te birinin Müslümanlardan, 3/2'sinin ise gayrimüslimlerden toplanması emredilmiştir.[43]

Belgelerde Kıbrıs Saray Vergisi'nin mahkemede görülen bazı işlemler üzerinden "*Resm-i Saray*" adı altında alındığını gösteren örnekler de vardır. Örneğin Eylül 1830 tarihinde vefat eden Bolulu sekban Yusuf'un 622 kuruş 32 para tutan terekesinden 15 kuruş 22 para[44], Mihaliçli Hasan'ın 110 kuruş 35 para tutan terekesinden 2 kuruş 30 para[45], Gümüşhaneli Sadık'ın 1.300 kuruş 30 para tutan terekesinden 32,5 kuruş[46], Ahıskalı köle Selim Gavvas 420 guruş 6 para tutan terekesinden 10,5 kuruş[47], Cezayirli Mehmet'in 542 kuruş 35 tutan terekesinden 12 kuruş 22 para (12,55 kuruş) vergi tahsil edilmiştir.[48] Adaya misafir olarak gelen kişilerden alındığı tespit edilebilen Saray Vergisi'nin yaklaşık olarak % 2,3-2,5 oranlarında tahsil edildiği görülmektedir.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın en önemli hususlarından biri vergi toplanmasını bir düzene oturtmak ve herkesin gelirine göre adaletli bir vergi dağılımı yapmaktı.[49] Bu kapsamda 20 Ocak 1840 tarihinde çıkarılan talimat-ı seniyye ile İstanbul'dan memur olarak taşraya giden görevlilerin ikamet masrafları ile görev yerlerinde geçirdikleri sürelerde verdikleri yeme-içme masraflarının halktan karşılanamayacağına dair kesin hüküm getirilerek Kıbrıs'ta alınmakta olan saray vergisi lağvedilmiştir.[50]

Sonuç

Kıbrıs 1571 yılında Osmanlı egemenliğine girdikten sonra adada kısa süre sürede Osmanlı merkez teşkilatının küçük bir örneği teşkil edilmiştir. Bu kapsamda Kıbrıs yönetimine atanan Kıbrıs valileri ada idaresi için Venediklilerden kalma ve eski Kıbrıs krallarının kullandığı sarayı kullanmışlardır. Kıbrıs'ta Muhassıl Sarayı olarak adlandırılan Lefkoşa sarayı eski bir yapı olduğundan sürekli biçimde bakımı gerekmiş, ayrıca zaman zaman meydana gelen isyan, yangın vb. olaylarla ciddi zararlar görmüş ve tamir ettirilmiştir. Kıbrıs Muhassıl Sarayı'nın

döşeme, tamir vb. giderleri için alınan vergi örfi vergiler içerisinde Tekâlif-i Şakka kategorisinde yer almaktadır. Bu vergi Kıbrıs halkının zamanla ekonomik ve sosyal açıdan kötüleşmesiyle birlikte alınan diğer vergilerle birlikte ağır gelmeye başlamış ve kaldırılması için talepte bulunmuşlardır. Ancak adaya yönetici olarak atanan paşa, mütesellim, muhassıl unvanlı valiler bu vergiyi almaya devam yetmişlerdir. Kıbrıs halkına yüklenmiş ek bir vergi olarak görülen Kıbrıs Saray Vergisi ancak Tanzimat Fermanı ve sonrasında fermana uygun olarak çıkarılan talimatnamelerle kaldırılabilmiştir. Ayrıca yine Tanzimat Fermanına uygun olarak getirilen vergi düzenlemeleri ile birlikte Kıbrıs vergileri düzene sokulmuştur.

Notlar

[1] Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki**, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1314, s.714.
[2] Recep Dündar, **Kıbrıs Beylerbeyliği** (1570-1670), İnönü Üniversitesi SBE. Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1997, s.91-93.
[3] Netice Yıldız "*Kıbrıs'ta Osmanlı Saray Gelenekleri ve Beylerbeyi, Muhassıl ve Diğer Üst Düzey Görevlilerin Kullandıkları Saray ve Konaklar*", **Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu**, Vol. I, Societes, Cultures, Sciences: a Collection of Articles, IRCICA, İstanbul, 2006, 322.
[4] Yıldız, *a.g.m.*, s.326-327.
[5] Çil Osman Ağa Vakası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehtap Özdeğer, "*Kıbrıs'ta Mali Kaynaklı Bir İsyan Girişimi: Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'ası ve Tahkikatı (1764-1765)*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.171, 2007, s.47-68.
[6] Aktepe, **a.g.e.**, c. II.A, s.72.
[7] Giovanni Mariti, **Travels in the Island of Cyprus,** (Trans. Claude Delaval Cobham), Cambridge University Press, 1909, s.43.
[8] **BOA.**, **C.EV.**, 499/25202.
[9] **BOA.,HAT**., 457/22536 (H. 21 Receb 1247/M. 26 Aralık 1831).
[10] **BOA.**, **HAT.**, 599/29333-i.
[11] Kevork K. Keshishian, **Nicosia: Capital of Cyprus Then and Now**. The Moufflon Book and Art Centre. Nicosia, 1978, s.71.
[12] Tekâlif-i Şakka, şer'î hukuka göre cevaz verilmeyen ve tekâlif kaidelerine de uymayan vergiler için kullanılan genel addır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.439.
[13] Ahmet Tabakoğlu, "*Tekâlif*", **TDVİA**, c.40. s, 336.
[14] Abdurrahman Vefik Sayın, **Tekâlif Kavaidi**, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.114.
[15] Ziya Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.184.
[16] Yıldız, ***a.g.m.***, s.322.
[17] **Kıbrıs Şer'iyye Sicili (KŞS.)**, 6, 101/2.

[18] Muhassıllık teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Efe, **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2002.
[19] Sir George Hill, **A History of Cyprus**, Vol. IV (The Ottoman Province-The British Colony, 1571-1948), Cambridge University Press, 1952, s.73; Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Türkler (1508-1878), 308 yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 2000, s.125.
[20] **KŞS**., 6, 15/1.
[21] **KŞS**., 15, 213/1.
[22] **KŞS**., 7, 35/1.
[23] **KŞS**., 7, 95/3.
[24] **KŞS**., 15, 213/1.
[25] Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Tarihi-Mür'i't-Tevârih**, c. II.A, (Hazl. M. Münir Aktepe) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976, s.117; Ali Efdal Özkul, **Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'î Mahkeme Sicili (H.1157-1161/1744-1748, Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Ege Üniversitesi S.B.E. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998, s.6, 149.
[26] Sevilay Tosun**,** "*Ebubekir Paşa ve Kıbrıs'taki İmar Faaliyetleri*"**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2004, c. XXVIII, Nr. 2, s.211.
[27] Purcell ve Hill, Ebubekir Paşa'nın görev süresini 1746-1748 olarak 2 yıl vermektedirler. Bkz. H. D. Purcell, **Cyprus**, Freder A. Praeger Publisher, New York, 1969, s.181; Hill, **a.g.e**., Vol. IV, s.75-76.
[28] **KŞS**.,16, 152/1.
[29] Kıbrıs'a gelen seyyahların Kıbrıs Muhassıl Sarayı ve teşrifatı hakkında verdiği bilgiler için bkz. Yıldız, **a.g.m**., s.307-342.
[30] Claude Delaval Cobham, **Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus**, Cambridge, 1908, s.178.
[31] **KŞS**., 18, 46/2.
[32] **KŞS**., 20, 81/2
[33] **KŞS**., 21, 49/1.
[34] **KŞS**., 29, 134/2.
[35] **KŞS**., 33, 153/2.
[36] "*…kalemiye ve mübâşiriye ve harc-ı mahkeme ve sarây ta'mîri ve döşeme akçesi ve kapu harcı ve tercümâniye ve kâtibiye ve tahsîldâriye ve umûr-ı re'âyâ masârıfinâmı ve ağaçdan düşenden ve garîk ve harîkden öşr ü diyet ve râyic olduğu mertebeden noksân bahâ ile zahîre iştirâsı misillü kan bahâsı ve bırakma ve isti'câliye ve arpa ve saman ve araba ve canavar ve çayır ve yağ ve bal ve hatab ve kömür ve yemlik ve dûr ve a'lâ ve ednâ ve serîdâr ve sabî ve kapatma ve bikr izâle ismiyle ve bunların emsâlibid'-i muhaddesât ile küllî akçeleri aldığı…*" **KŞS**.,22, 80/2.
[37] **KŞS**., 22, 80/2.
[38] "*[…] göçüb giden re'âyâ sâbıkü'l-beyân kazâ ve kasabât ve kurânın defterde mukayyed müslim ve zimmî ve ra'iyyet ve ra'iyyet oğullarından iken kalkub varub hâlâ oturdukları yerlerde avârız hânesine kayd olunmamışlar ise ma'rifetin ve muhassıl-ı mûmâileyh ma'rifetiyle kaldırub kadîmî karyelerine nakl ve iskâna mübâderet ammâ oturdukları yerlerde avârız hânesine kayd olunmuşlar ise bu makûle re'âyâ kaldırılmak olmaz oturdukları yerlerde Müslimlerinin üzerlerine edâsı lâzım gelen resm-i ra'iyyet ve zimmîlerinin resm-i ispençelerinin asl-ı ra'iyyet kayd olundukları kazâ ve kasabât ve*

kurâ-i merkûme zâbıtına alıverüp hilâf-ı kânûn ta'allül ve muhâlefet vukû'a gelmemesi husûsuna ikdâm ve dikkat-i tâmm eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur […]" **KŞS.,** 26, 139/1 (H. Evâîl-i Zilkade 1223/M. 19 Aralık 1808); **BOA., C.ML.**, 563/23087 (H. 23 Muharrem 1220/M. 23 Nisan 1805).
[39] **A.DVNS.MHM.d.**, 225, 75/1.; **KŞS**.,26, 47/1.
[40] **KŞS**., 26, 48/1.
[41] **A.DVNS.MHM.d.,** 234, 131/1.
[42] **BOA**., **HAT**., 599/29333-i.
[43] **BOA**., **HAT**., 457/22536.
[44] **KŞS**., 1, 74/1 (Eylül 1830).
[45] **KŞS**., 1, 74/2 (Eylül 1830).
[46] **KŞS**., 1, 74/3 (Ekim 1830).
[47] **KŞS**., 1, 76/1 (Ekim 1830).
[48] **KŞS**., 36, 235/1.
[49] **Düstur**, Tertip 1, c.1, İstanbul, 1289, s.4-6.
[30] Erdoğan Öner, **Osmanlı Vergi Mevzuatı**, T.C. Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı, Ankara, 1999, s.164.

Kaynakça

Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri (KŞS.),
No. 1, 6, 7, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 26, 29, 33, 36.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Mühimme Defteri (A.DVNS.MHM.d.), **No.** 225, No. 234.
Cevdet Tasnifi, Evkaf (C.EV.), 499/25202.
Cevdet Tasnifi, Maliye (C.ML.), 563/23087.
Hatt-ı Hümayun Tasnifi, (HAT.), 457/22536; 599/29333-i; 457/22536.

Düsturlar
Düstur, Tertip 1, c.1, İstanbul, 1289.

Araştırma Eserleri
Cobham, C.D.; **Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus**, Cambridge, 1908.
Dündar, R.; **Kıbrıs Beylerbeyliği** (1570-1670), İnönü Üniversitesi SBE. Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1997.
Efe, A.; **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi S.B.E. Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2002.
Gazioğlu, A. C.; **Kıbrıs'ta Türkler (1508-1878), 308 yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa, 2000.
Hill, G.; **A History of Cyprus**, Vol. IV (The Ottoman Province-The British Colony, 1571-1948), Cambridge University Press, 1952.
Karamursal, Z.; **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Keshishian, K. K.; **Nicosia: Capital of Cyprus Then and Now**. The Moufflon Book and Art Centre, Nicosia, 1978.

Mariti, G.; **Travels in the Island of Cyprus,** (Trans. Claude Delaval Cobham), Cambridge University Press, 1909.

Öner, E.; **Osmanlı Vergi Mevzuatı**, T.C. Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı, Ankara, 1999.

Özdeğer, M.; "*Kıbrıs'ta Mali Kaynaklı Bir İsyan Girişimi: Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'ası ve Tahkikatı (1764-1765)*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.171, 2007, s.47-68.

Özkul, A. E.; **Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'î Mahkeme Sicili (H.1157-1161/1744-1748, Transkripsiyon-Değerlendirme)**, Ege Üniversitesi S.B.E. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998.

Pakalın, M. Z.; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s.439.

Purcell, H. D.; **Cyprus**, Freder A. Praeger Publisher, New York, 1969.

Sayın, A.V.; **Tekâlif Kavaidi**, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Tarihi-Mür'i't-Tevârih**, c.I, II.A, (Hazl. M. Münir Aktepe) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976.

Şemseddin Sami, **Kamus-i Türki**, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1314.

Tabakoğlu, A.; "*Tekâlif*", **TDVİA**, c.40. s.336-337.

Tosun, S.; "*Ebubekir Paşa ve Kıbrıs'taki İmar Faaliyetleri*"**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2004, c. XXVIII, Nr. 2. s.205-213.

Yıldız, N.; "*Kıbrıs'ta Osmanlı Saray Gelenekleri ve Beylerbeyi, Muhassıl ve Diğer Üst Düzey Görevlilerin Kullandıkları Saray ve Konaklar*", **Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu**, Vol. I, Societes, Cultures, Sciences: a Collection of Articles, IRCICA, İstanbul, 2006, s.307-342.